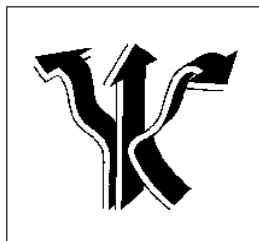

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ
з дисципліни**

**«ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»
(для бакалаврів)**

Київ 2016

Підготовлена доцентом кафедри соціології та соціальної роботи *Грабовенко Н.В.*

Затверджено на засіданні кафедри соціології та соціальної роботи
(протокол № 1 від 29 серпня 2016 р.)

Схвалено Вченою радою Українсько-Азербайджанського Інституту соціальних наук і самоврядування Г.А. Алієва (протокол № 1 від 30.08.2016 р.)

Грабовенко Н.В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Вступ до спеціальності «Соціальна робота» (для бакалаврів). – К.: МАУП, 2016. – 37 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, зміст самостійної роботи студентів, питання для самоконтролю, список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом
(МАУП), 2016

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Самостійна робота студентів в рамках навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності «Соціальна робота» передбачає формування самостійності у здобутті знань, способах оволодіння складними вміннями і навичками бачити зміст та мету роботи, організувати власну самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішення питань, оптимізувати пізнавальну і розумову активність і самостійність, здатність до творчості.

Чітке планування є необхідною умовою для успішної самостійної роботи. Наукою і практикою встановлено, що лише самостійна робота дозволить студенту засвоїти систему знань, глибоко вникнути в суть науки, оволодіти необхідними навичками, розвинути свої здібності і таланти. Без добре організованої та планомірно здійснюваної самостійної роботи немає і не може бути справжньої вищої освіти та наукового пізнання.

Самостійна робота, будучи найважливішим засобом освіти, має будуватися на основі наукової організації розумової праці, яка вимагає дотримання наступних положень:

- визначити свої можливості, знати свої позитивні сторони і недоліки, особливості своєї пам'яті, уваги, мислення, волі;
- знайти найбільш придатні для себе методи самостійної роботи і піклуватися про їх удосконалення;
- починаючи роботу, встановити її мету (навіщо я працюю, що маю досягти в своїй роботі);
- скласти план роботи і працювати, дотримуючись цього плану (що і в який термін я маю виконати);
- здійснювати самоконтроль, самоперевірку в процесі роботи;
- вміти створити сприятливу обстановку для своєї роботи і постійно покращувати її;
- виконувати вимоги гігієни праці, створювати гігієнічні умови для праці;
- працювати щодня, систематично, а не від випадку до випадку.

В умовах організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, збільшенні обсягу навчального матеріалу, який рекомендований студентам на

самостійне опанування, неможливо обійтись без самостійної роботи студентів як в аудиторний, так й позааудиторний час. Індивідуальний пошук знань важливий, адже сприяє розвитку допитливості, зацікавленості, орієнтує на дослідницьку роботу теоретичного або дослідно-експериментального рівнів.

Активну участь в організації самостійної роботи студентів бере викладач, який, враховуючи освітні можливості студентів, чітко визначає обсяг та складність самостійної роботи; рекомендує різноманітні форми самостійної роботи; допомагає оволодівати методами самостійної роботи; періодично здійснює контроль за перебігом самостійної роботи студентів.

Метою курсу «Вступ до спеціальності «Соціальна робота» є ознайомлення студентів із основними засадами соціальної роботи, особливостями її розвитку в Україні, відмінностями у роботі з різними групами клієнтів, які потребують соціальної підтримки, а також з управлінськими аспектами соціальної роботи.

За підсумками вивченого курсу студент має *знати*:

- предмет, мету і завдання соціальної роботи;
- форми і методи соціальної роботи;
- політико-правові засади соціальної роботи в Україні;
- загальні тенденції розвитку соціальної роботи в світі;
- соціальний менеджмент у соціальній роботі;
- технології менеджменту соціальної роботи;
- особливості роботи з різними групами клієнтів.

Вміти:

- визначати відмінності між соціальною роботою та соціальною педагогікою;
- обирати форми і методи соціальної роботи з різними групами населення;
- працювати на основі сучасних інформаційних технологій у менеджменті соціальної роботи;
- аналізувати законодавчі засади соціальної роботи.

Засоби контролю знань студентів з дисципліни:

- *поточний контроль* студентів проводиться з метою перевірки засвоєння ними основних положень лекційного матеріалу. Він здійснюється на семінарських заняттях, шляхом опитування (письмового та усного), тестування, прослуховуванням доповідей та рефератів студентів, оцінки якості відповідей на контрольні запитання та індивідуальні та творчі завдання;

- *підсумковий (модульний) контроль* – здійснюється за рахунок аналізу результатів модульних контролів студентів за темами навчальної дисципліни. Підсумкова оцінка розраховується як сумарний бал успішності кожного студента за заліковими модулями навчальної дисципліни та під час проведення іспиту за означеним у навчальній програмі переліком питань;

- *підсумково-модульний контроль за дисципліну* здійснюється з урахуванням середньозваженого усіх оцінок за залікові модулі. Підсумково-модульна оцінка може перескладатися з метою її підвищення в період проведення тижнів академічного контролю за означеними у навчальній програмі переліком питань.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Самостійна робота студентів є основною формою оволодіння знаннями у вільний від аудиторних занять час.

До самостійної роботи належать такі види робіт, які студенти виконують під час підготовки до всіх аудиторних занять, у процесі підготовки індивідуальних завдань, навчально-пошукової або науково-дослідної діяльності. Це не залежить від того, здійснюється робота за умов консультивання викладачем, або без його участі; поза розкладом, або за розкладом, що регламентує самостійну підготовку.

З дисципліни «Вступ до спеціальності «Соціальна робота» рекомендуються такі види самостійної роботи:

- самостійне вивчення й поглиблене опрацювання певних тем дисципліни та окремих питань;

- вивчення матеріалу лекцій за конспектами, підручниками і спеціальною літературою;

- підготовка до семінарських занять за допомогою статей з наукових періодичних журналів та авторефератів дисертацій;

- виконання індивідуальних завдань;

- виконання творчих завдань;
- підготовка до контрольних робіт та модульного тестування;
- написання рефератів;
- підготовка доповідей на студентські наукові конференції.

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ Й ПОГЛИБЛЕНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Змістовий модуль I. Теоретичні засади соціальної роботи

Тема 1. Предмет, визначення мети та завдання соціальної роботи

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

Соціальна робота розглядає кожне людське життя як таке, що має виняткову цінність. На сьогоднішній день загальноприйнятим є **міжнародне визначення соціальної роботи**, затверджене Міжнародною Асоціацією шкіл соціальної роботи (МАШСР) та Міжнародною Федерацією соціальних працівників (МФСП) у липні 2002 р. З огляду на теорію людської поведінки та соціальних систем, вважається, що соціальна робота виникає там, де має місце взаємодія людей з їхнім оточенням. Фундаментальними в соціальній роботі є принципи соціальної справедливості та дотримання людських прав. Місія соціальної роботи – надавати можливість людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій. Таким чином, **метою соціальної роботи** є сприяння адаптації індивідів (груп) у складних умовах мінливого і нестабільного світу та інтеграції суспільної цілості. Досягти даної мети можна шляхом вирішення наступних **завдань**:

- 1) сприяти і стимулювати розвиток особистісних, морально-вольових рис (якостей) клієнтів і спонукати їх до самостійних дій та прийняття особистої відповідальності за все, що відбувається у їхньому житті;
- 2) сприяти взаєморозумінню між клієнтами та соціальним середовищем, у якому вони існують;
- 3) працювати над вдосконаленням основних положень та теоретичних засад соціальної роботи, вимагаючи їх законодавчого затвердження і виконання на всіх рівнях;
- 4) провадити роботу з профілактики і попередження соціально небажаних явищ;
- 5) здійснювати наукові дослідження, організовувати наукову (конференції, семінари) та видавничу (навчальну, методичну) діяльність з проблематики соціальної роботи для потреб як практикуючих соціальних працівників, так і студентів;

б) сприяти поширенню інформації про права та пільги окремих категорій громадян, обов'язки і можливості соціальних служб, здійснювати консультування з різних аспектів (юридичних, правових, економічних) соціальної політики.

Один із теоретиків української соціальної роботи В.І.Полтавець дав визначення **соціальної роботи** як системи теоретичних знань і заснованої на них практики, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення. Без сумніву, дисципліна, яка ставить перед собою такі завдання, вкрай необхідна в українському сьогоденні.

Соціальна робота як наука представляє сферу людської діяльності, функція якої полягає у створенні та теоретичній систематизації об'єктивних знань про соціальну сферу і специфічну суспільну діяльність. Ця наука за змістом може бути віднесена до соціально-гуманітарних, хоча здебільшого її характеризують як інтегративну, **міждисциплінарну**. У ній поєднані риси і суспільних (філософія, історія, соціологія, політологія, психологія, педагогіка та ін.), і природничих (фізіологія, біологія, психіатрія, практична медицина тощо), і технічних (інформаційні технології, методики і засоби підрахунку статистичних даних) знань. Теоретичну основу соціальної роботи становить система поглядів і уявлень про соціальні процеси, явища, відносини, а також їх практичне застосування для соціального захисту і надання допомоги населенню.

Враховуючи інтегративний характер соціальної роботи, а також багатогранність завдань, що стоять перед нею, слід зупинитися на багатстві та різноманітності **функцій соціальної роботи**:

- **гносеологічна (теоретико-пізнавальна)** – полягає у постійному збагаченні наших знань про суспільне життя та суспільні процеси;

- **педагогічна функція** передбачає гуманне ставлення до людей (клієнтів соціальних служб);

- **регулятивно-профілактична функція** передбачає використання різноманітних механізмів для попередження та усунення негативних явищ в суспільстві;

- **інформаційно-комунікативна функція** соціальної роботи полягає у виявленні людей, що потребують допомоги соціальних служб, створенні банків даних про них, інформування соціальних структур про людей (сім'ї, групи), що потребують допомоги; систематизація наявної службової, законодавчої, іншої правової, статистичної інформації;

- **соціо-інтеграційна функція** означає об'єднання знань та фахівців різних галузей для розв'язання комплексних соціальних проблем;

- **аналітико-прогностична функція** - це вивчення фахівцями із соціальної роботи демографічної ситуації, причин матеріальної та психологічної невлаштованості, потреб у соціальній допомозі серед різних прошарків населення та реальних можливостей їх задоволення у різних регіонах, передбачення розвитку соціальних процесів, формування програм запобігання наростання соціальної напруги у суспільстві та ін.

Соціальна робота як різновид суспільної діяльності спрямована на надання допомоги, підтримки, захисту всіх людей, особливо так званих

уразливих прошарків та груп. Така діяльність існує від моменту виникнення суспільства і набувала різних форм на різних етапах його існування. Ця діяльність скерована не лише на реалізацію заходів підтримки “слабких” соціальних груп, але й на здійснення заходів, пов’язаних із соціальним захистом усього населення. У цьому широкому значенні соціальна робота стосується кожної людини зокрема і усього суспільства в цілому.

О.О.Козлов дає визначення **соціальної роботи як соціального інституту**, який виконує особливу функцію, оскільки представляє стійку систему соціальних зв’язків, відносин, ідей, що забезпечують підтримку життєвих сил “слабких” суспільних груп і окремих індивідів. Мета цього інституту полягає у впровадженні в життя соціальної політики держави, сприянні нормальному функціонуванню соціального середовища і підтримці соціальної стабільності у суспільстві шляхом оптимізації життєдіяльності людини.

Відповідно до цих визначень, **основні цілі соціальної роботи це:**

- боротьба з нерівноправ’ям, дискримінацією та несправедливостями, що існують у суспільстві;

- сприяння соціальній адаптації маргіналізованих, вразливих людей, людей групи ризику, одиноких та бідних;

- відстоювання позицій та цільове впровадження політики, що відповідає стандартам та етичним принципам професії;

- піклування про людей, які за певних обставин не можуть самі цього зробити, (наприклад, дітей, позбавлених батьківської опіки, людей, що мають психічну хворобу або відстають у психічному розвитку, одиноких пристарілих людей), у рамках прийнятого законодавства кожної окремо взятої країни;

- заохочування людей долучатись до участі у важливих місцевих, національних, регіональних та міжнародних справах.

На думку В.Поліщук, соціальна робота має полягати в тому, щоб навчити клієнтів активно долучатися до процесу вирішення своїх проблем.

Як і будь-яка діяльність, **соціальна робота**, має свою **структуру** (рис.1). Вона складається з декількох відносно самостійних, водночас тісно пов’язаних між собою взаємозалежних елементів (компонентів): суб’єкта, змісту, управління, об’єкта, та засобів, функцій і мети, що зв’язують їх в одне ціле.

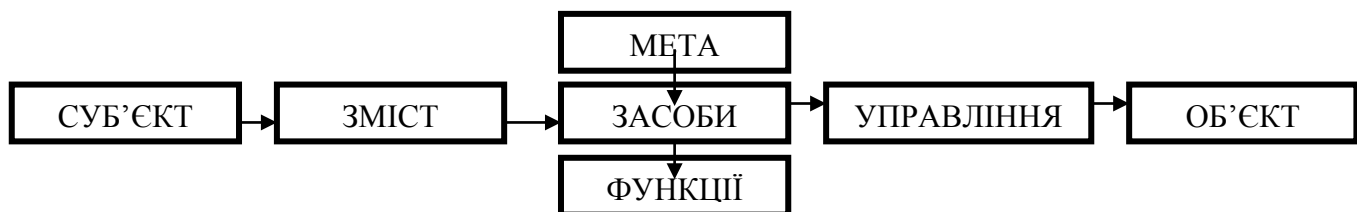

Рис.1. Структура соціальної роботи

Ця схема дає наочне уявлення про предмет, і в цьому її пізнавальне значення. Послідовність перелічених компонентів не випадкова, оскільки будь-яка діяльність здійснюється в напрямку від суб’єкта до об’єкта. У той же час об’єкт, що стоїть в кінці переліку, є головним, таким, що визначає суть і характер діяльності.

Об'єктом соціальної роботи передусім є людина і її місце в суспільстві, ставлення суспільства до людини і людини до суспільства.

Принципи соціальної роботи - це основні вихідні положення, найважливіші структурні елементи наукової теорії та основних правил емпіричної діяльності, через співвідношення яких здійснюється сама соціальна робота. Принципи формулюють люди для того, щоб повсякденна практика не суперечила існуючим соціальним закономірностям і була раціональною, економічною, ефективною. Умовно можна виділити п'ять груп **принципів теорії соціальної роботи**:

I. Загальнофілософські (методологічні) принципи - ті, що лежать в основі всіх суспільних наук (принципи детермінізму, відображення, розвитку, єдності свідомості та діяльності, історизму, соціальної обумовленості, соціальної значущості тощо).

II. Соціально-політичні принципи - виражають вимоги, зумовлені залежністю змісту і спрямованості соціальної роботи від соціальної політики; вони поєднують індивідуальні та суспільні інтереси в соціальній роботі (принципи гуманізму і демократизму змісту і методів соціальної роботи, єдності державного підходу з урахуванням регіональних особливостей, урахування конкретних умов життєдіяльності особистості чи групи при виборі змісту, форм і методів соціальної роботи ін.).

III. Організаційні принципи - це професійна компетентність, принципи загальності, комплексності, інтеграції, солідарності, контролю і перевірки виконання, єдності прав і обов'язків, повноважень і відповідальності тощо.

IV. Психолого-педагогічні принципи є відображенням вимоги щодо вибору засобів та способів психолого-педагогічного впливу на клієнтів; включають модальність, емпатію, атракцію, довіру, індивідуальний і диференційований підхід до особистості клієнта, цілеспрямованість, системність, терпимість у спілкуванні, такт у соціальній роботі та ін.

V. Специфічні (інструментальні) принципи практичної соціальної роботи - визначають основні правила діяльності у сфері надання соціальних послуг різним категоріям населення; це принципи універсальності, конфіденційності, охорони соціальних прав, соціального реагування, профілактичної спрямованості, клієнтоцентризму, опори на власні сили, максимізації соціальних ресурсів, мінімізації шкоди тощо.

Доктор соціальної роботи Манітобського університету Бред МакКензі виділяє **основні принципи функціонування соціальної роботи у канадському суспільстві**:

1) *наголос на соціальному розвитку*, метою якого є впровадження позитивних змін. Це стосуються груп, громад і суспільства в цілому, окремих осіб, які потребують допомоги, щоб повноцінно діяти в межах своєї соціальної системи і зреалізувати свої права;

2) *наголос на соціальній справедливості та наснаженні*, тобто соціальні працівники повинні безпосередньо надавати практичну допомогу тим, хто є найбільш вразливими в такий спосіб, щоб формувати здатність людей жити незалежно;

3) важливість *поєднання мікро- та макрорівнів у вирішенні соціальних проблем*. Соціальні працівники повинні працювати на різних рівнях з окремими особами, групами, громадами в напрямку створення нових послуг, покращення якості уже існуючих, а також сприяти змінам соціальної політики;

4) зосередженість на перспективі соціального розвитку. Соціальні працівники повинні звертати особливу увагу на взаємозв'язок між економічним та соціальним розвитком суспільства і негайно реагувати на швидкий темп змін у ньому.

Тема 2. Класифікація форм і методів соціальної роботи

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

Сукупність знань, умінь та цінностей соціальної роботи, застосованих у процесі реалізації безпосередньої практики, визначають **форми соціальної роботи**. Виділяють три групи форм соціальної роботи (які відповідають рівням практичної соціальної роботи):

- індивідуальна робота;
- групова робота;
- робота в громаді.

До форм соціальної роботи також можна віднести не лише всі різновиди діяльності, які застосовує соціальний працівник у процесі соціальної роботи, але й ті, які здійснюють самі клієнти з метою самопомоги, їхні друзі, родичі і та ін.

Методи соціальної роботи - це конкретні способи, прийоми та операції, які застосовуються для досягнення індивідуальних чи суспільних позитивних змін. Уся сукупність методів, які використовують у соціальній роботі, може бути класифікована на 2 групи - **теоретичні** та **практичні**.

Теоретичні (загальнонаукові) методи:

- *аналіз* – це метод дослідження, що полягає в мисленому або практичному розчленуванні цілого на складові частини;
- *синтез* – є протилежним за своєю суттю до аналізу;
- *індукція*, як один із методів пізнання, є формою логічного умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне;
- *дедукція* – метод дослідження, який полягає в переході від загального до окремого, тобто, на підставі загального правила з одних положень, як істинних, виводиться нове істинне положення;
- *спостереження* – це навмисне і цілеспрямоване сприймання дійсності, може бути простим (звичайним) і складним (співучасним, безпосереднім);
- *експеримент*, як один з основних методів наукового дослідження явищ дійсності, дозволяє робити це в контрольованих, керованих умовах і служить критерієм істинності наукового пізнання в цілому;
- *аналогія* – це логічний умовивід, у якому від схожості предметів за одними ознаками роблять висновок про можливу схожість цих предметів за іншими ознаками;

- *модельовання* – метод дослідження явищ і процесів, який базується на заміні конкретного об'єкта досліджень (оригінала) іншим, подібним до нього (моделлю).

Практичні (спеціальні) методи - це сукупність специфічних технологій, процедур і способів діяльності, за допомогою яких здійснюється соціальна робота. У залежності від спрямованості, мотивів, способів впливу соціального працівника на клієнта, спеціальні методи поділяють на три підгрупи: а) **соціально-економічні**; б) **організаційно-розпорядчі**; в) **психолого-педагогічні**.

Соціально-економічні методи – це сукупність способів, які застосовують фахівці для впливу на матеріальні, національні, сімейні та інші інтереси і потреби клієнтів. До цих методів належать:

- *фінансова допомога* – це повне або часткове відшкодування втраченого заробітку або надання додаткової допомоги до вже існуючих джерел життєвих засобів існування. Різновидами фінансової допомоги є: *трудова допомога* - виплати, які надає працівникові підприємство із фонду соціального страхування з метою відшкодування тимчасово втраченого заробітку у зв'язку із втратою (допомога з тимчасової непрацездатності, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами); *соціальна допомога* - регулярні (щомісячні) виплати, які призначаються у відповідності до закону, перш за все, непрацездатним громадянам, що не працюють і не мають права на трудову пенсію, виплати здійснюються із спеціальних державних фондів; *сімейна допомога* - це виплати сім'ям у зв'язку із додатковими витратами на утримання і виховання неповнолітніх дітей, які фінансуються спеціальними фондами (соціальна пенсія на дитину-інваліда, допомога у зв'язу із доглядом дитини до досягнення нею трирічного віку, допомога самотнім матерям, допомога на дітей військовослужбовців строкової служби та ін.);

- *натуральна допомога* як різновид *компенсації* громадянам зазнаних ними матеріальних (майнових) втрат чи витрат у процесі виконання трудових обов'язків чи внаслідок впливу природних і техногенних факторів;

- *встановлення пільг* - повного або часткового звільнення певних категорій громадян від дотримання встановлених законом загальних вимог та правил, чи виконання обов'язків. Підставою для цього можуть бути певний вік, стать, місце проживання, займана посада чи особливі заслуги;

- *встановлення субсидій*, тобто, права на зниження щомісячної плати за певні (житлово-комунальні) послуги ;

- *патронаж* як форма роботи соціальних служб, що полягає в проведенні профілактичних і оздоровчих заходів, санітарно-освітньої роботи вдома;

- *побутове обслуговування*;

- *моральне заохочення*;

- *санкції* тощо.

Організаційно-розпорядчі методи - це заходи прямої дії, що спираються на регламентуючі, нормативно-правові акти. Вони спрямовані як на клієнтів (оскільки впливають на усвідомлення необхідності громадської та трудової дисципліни, почуття обов'язку, відповідальності, дотримання клієнтами правил співжиття і вимог культури), так і на соціальні служби (установлюють

підпорядкування, взаємодію, субординацію та координацію дій різних структур). Найважливіші з цих *методів*:

а) регламентування – спосіб організаційного впливу, який ґрунтується на застосуванні системи правил обов'язкових для виконання. Ці правила визначають порядок організації та діяльності органів державної влади (чи інших суспільних інституцій) та їхніх складових частин. Наприклад, наказ, типове положення, штатний розпис, посадова інструкція тощо.

б) Нормування – встановлення нормативів, стандартів, які мають чіткі межі та виконують функцію певного орієнтира в діяльності соціального працівника. Так, встановлюються нормативи “виробничого” навантаження на одного працівника, за одиницю часу ін.

в) Інструктування полягає у роз'ясненні клієнтові його ситуації, застереженні від можливих помилок у процесі розв'язання проблеми та негативних наслідків для оточення (у випадку неправомірних дій клієнта), консультуванні клієнта з метою захисту його громадянських прав та свобод тощо. До цієї групи методів належать також критика і самокритика, контроль і перевірка виконання, заохочення і стягнення тощо.

Психолого-педагогічні методи реалізуються при допомозі соціально-психологічного та педагогічного регулювання соціального самопочуття та поведінки клієнта. Головним у цій групі *методів є переконання*. У соціальній роботі його можна досягти при допомозі поради, роз'яснення, рекомендації, опираючись на позитивний приклад, зразок активної життєдіяльності. При цьому клієнт здобуває і засвоює надану йому соціальним працівником інформацію (з питань правового, морально-етичного, економічного чи ін. регулювання) свідомо і обдуманно. Окрім названого методу, із названої групи методів найчастіше застосовують: спостереження, інформування, метод гуманізації умов праці, заохочення самовиховання, стимулювання культурного розвитку, соціально-психологічний діагноз, навіювання тощо.

Усі методи соціальної роботи є динамічними, можуть змінюватися в залежності від змін соціальних умов. Тому на практиці застосовується **комплексний підхід**, який ґрунтується на одночасному використанні різноманітності та комбінацій методів.

Тема 3. Етичний і професійний кодекс соціального працівника

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

Соціальна робота як професія - це діяльність, скерована на покращення соціального функціонування окремих людей, сімей, груп та громад, яка здійснюється шляхом зосередження на соціальних стосунках, тобто взаємовідносинах між особою та її оточенням.

Основна функція соціальної роботи як професійного виду діяльності полягає в тому, щоб навчити клієнтів активно долучатися до процесу вирішення своїх проблем. Соціальна робота спрямована на викорінення бідності, надання свободи знедоленим та пригніченим людям з метою забезпечення соціального включення. “Професійна соціальна робота спрямована на вирішення проблем та

зміни. Соціальні працівники, таким чином, є “агентами” змін у суспільстві, а також у житті людей, сімей та громад, яким вони послугують”.

Міжнародне визначення соціальної роботи дефініціює **професію “соціальний працівник”**, як таку, що заохочує соціальні зміни, вирішення проблем у людських стосунках, просуває ідею наснаження та визволення людей з метою покращення людського життя.

Професія “соціальний працівник” в Україні є досить молодою. Офіційно її було зареєстровано лише у 1991 р., коли, згідно з постановою Держкомпраці СРСР у Кваліфікаційному довіднику посад керівників, спеціалістів і службовців з'явилась кваліфікаційна характеристика “спеціаліста із соціальної роботи” і “соціального працівника”. Згідно Закону України “Про соціальні послуги”, **соціальний працівник** – це професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги. У статті 17 (“Кадрове забезпечення надання соціальних послуг”) згаданого закону зазначається, що надання соціальних послуг здійснюють **соціальні працівники** та інші фізичні особи, які мають відповідну освіту і схильні за особистими якостями до такого виду діяльності. До надання соціальних послуг можуть залучатися **волонтери** – особи, які добровільно (зазвичай, без фінансової компенсації) пропонують свою допомогу.

У практичній соціальній роботі диференціюють три **рівні практики**:

- **мікрорівень** соціальної роботи – це професійні види діяльності, спрямовані на допомогу у вирішенні проблем, які здебільшого виникають у індивідів;

- **мезорівень** соціальної роботи - це професійні види діяльності, спрямовані на допомогу у вирішенні проблем, що виникають у сім'ях і невеликих групах;

- **макрорівень** представляє практичну соціальну роботу, спрямовану на впровадження позитивних змін у суспільстві, переважно у сфері соціальної політики; проведення наукових досліджень та професійну підготовку кадрів.

Оскільки вся практика соціальної роботи **Канади**, як і **України** розвивається у двох основних напрямках – **клінічному** та **напряму розвитку соціальної політики**. Відповідно до цього діє поділ практики на **типи: безпосередню** та **непряму** або опосередковану. Соціальних працівників, таким чином, умовно поділяють на таких, що надають безпосередні, так звані **“прямі” послуги** клієнтам і таких, що функціонують як супервізори – менеджери, тобто надають **“непрямі” соціальні послуги**. **Прямі послуги** соціального працівника охоплюють мікро- та мезорівні загальної практики, полягають у здійсненні терапії, консультування, посередництва, представництва, а також скеруванні, забезпеченні інформацією та ін. **Непрямі послуги** соціального працівника пов'язані з роботою на мезо- та макрорівнях загальної практики, і включають керівництво процесом надання послуг та практичною соціальною роботою з конкретними клієнтами, центрами надання послуг, а також контроль за виконанням соціальних програм.

Основними функціями, які виконує соціальний працівник у процесі реалізації практичної соціальної роботи є:

1) діагностична - вивчення та аналіз рівня життя та рівня соціального функціонування об'єктів соціальної роботи; оцінювання результативності процесу втручання;

2) прогностична - визначення мети та цілей втручання; вироблення так званого „плану втручання” з метою розв'язання проблеми;

3) перетворююча – надання клієнтам необхідних послуг з метою досягнення необхідної позитивної зміни ситуації, що склалася, на краще. Реалізація цієї функції здійснюється *на двох рівнях: конкретному* (задоволення потреб окремих осіб, сімей, груп та громад за розробленими моделями, які ґрунтуються на таких наукових підходах і концепціях, як: проблемно-орієнтований, когнітивний, екзистенційний, біхевіористський, системний та інші підходи) і *програмному* (досягнення позитивних змін у житті соціально вразливих верств населення шляхом їх залучення до реалізації соціальних проєктів регіонального, державного та міжнародного рівнів);

4) комунікативна - встановлення, підтримка та припинення професійних контактів з клієнтом; практичне застосування вміння позитивно впливати на спілкування, будувати конструктивний діалог;

5) організаторська - організація процесу надання соціальних послуг, координація елементів комплексної системи надання послуг, активна участь у створенні та реформуванні закладів (мережі закладів) соціальної роботи;

6) посередницька - забезпечення належного представлення інтересів індивіда у його соціальному оточенні, громадських та державних структурах;

7) охоронно-захисна - соціальна підтримка різних верств населення з метою захисту прав та інтересів клієнтів, сприяння у застосуванні заходів державного примусу, а також юридичної відповідальності стосовно осіб, які вчинили протоправні дії;

8) профілактична - застосування заходів, спрямованих на підтримку та захист належного рівня функціонування клієнтів та підтримку їхнього здоров'я;

9) психотерапевтична - вплив соціального працівника на усі сфери функціонування клієнта з метою сприяння зміні його ставлення до існуючої проблеми та вирішенню цієї проблеми;

10) корекційно-реабілітаційна – реалізація заходів професійного втручання з метою внесення змін у життя та діяльність клієнтів, т. зв. „корекція” їх соціального функціонування та надання допомоги у відновленні та пристосуванні до нових умов та правил життя і діяльності, створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість;

11) психолого-педагогічна - позитивний виховний вплив на поведінку та світосприйняття клієнта, виявлення його інтересів та залучення до участі у заходах культурного дозвілля, технічної та художньої творчості, заняттях спортом;

12) адміністративно-управлінська – керівництво процесом професійного втручання; організація функціонування закладів соціальної роботи, забезпечення належними умовами праці персоналу цих закладів та високої якості надання соціальних послуг .

Відповідно до цих функцій, працюючи з різними категоріями, групами і соціальними системами клієнтів, фахівці сфери соціальних послуг **виконують наступні ролі:**

- **дорадник:** реалізується у здійсненні втручання шляхом надання клієнтові необхідних порад з метою залагодження конфліктних ситуацій;

- **аналітик-консультант:** здійснює дослідження, оцінювання ситуації і планування процесу втручання, власне “соціальне лікування”, сприяє стабілізації способу життя клієнта і проводить оцінювання результатів виконаної роботи;

- **посередник (медіатор):** здійснює налагодження стосунків між конфліктуєчими особами та групами, захист інтересів клієнта шляхом надання послуг конфліктуєчим сторонам, а також забезпечення міжінституційних зв'язків;

- **захисник:** реалізує соціальний та юридичний захист клієнта, сприяє розв'язанню різнопланових проблем, зокрема, сімейних, побутових тощо;

- **освітянин:** надає необхідну клієнтові інформацію, сприяючи розумінню ним проблемної ситуації, що склалася та усвідомленню можливих шляхів виходу з неї;

- **менеджер-координатор:** забезпечує управління системою клієнта; керує роботою групи та динамікою її росту; здійснює координацію роботи закладу надання соціальних послуг; мобілізує участь громадськості у соціальних проектах;

- **агент:** реалізує заходи соціального контролю

У відповідності до сфери своєї професійної діяльності, кожен соціальний працівник має перелік **первинних** (першочергових) та **вторинних** (супутніх) функціональних обов'язків. Поділ обов'язків на первинні та вторинні визначається: сферою соціальної роботи, у якій задіяний фахівець; специфікою роботи закладу, у якому він працює; посадою, яку цей працівник обіймає та особливостями його практичної діяльності. Перелік обов'язків кожного працівника закладу соціальної роботи повинен бути зазначений у посадовій інструкції. Так, наприклад, надаючи послуги консультування на рівні індивідуальної роботи з клієнтом у агенції надання соціальних послуг, соціальний працівник повинен виконувати такі **первинні обов'язки**, як: здійснювати дослідження та оцінювання ситуації клієнта, розробляти та реалізовувати план професійного втручання, організовувати роботу з клієнтом, встановлювати та підтримувати професійний контакт з клієнтом, вести діалог, забезпечуючи емпатичні стосунки та атмосферу довір'я, вести професійні записи, зберігати конфіденційність одержаної від клієнта інформації, здійснювати оцінювання результатів втручання, постійно підвищувати свою кваліфікацію та бути членом регіональної Асоціації соціальних працівників. До його **вторинних обов'язків** входить: постійне вивчення нових основних державних документів з питань розвитку соціальної роботи, проведення заходів соціальної політики, вивчення інформації щодо реалізації соціальних преєктів, необхідність слідкувати за розвитком подій у світі, цікавитись новинками науки та культури тощо.

Незалежно від того, що входить до первинних та вторинних обов'язків соціального працівника, він повинен володіти певними навичками, які застосовуються на кожному з етапів процесу реалізації соціальної роботи.

Більшість теоретиків соціальної роботи, серед яких Р.Перлман, А.Гурін, Дж.Ротман, М.Залд та Дж.Тропман виділяють 2 групи таких навичок: **аналітичні** та **інтерактивні**.

До **аналітичних навичок** соціального працівника належать навички професійного проведення дослідження, аналізу, відбору важливих даних, оцінювання ситуації, що склалася, розробка плану втручання, оцінювання його результатів.

Володіння **інтерактивними навичками** - також досить важливий критерій професійної відповідності фахівця соціальної роботи. На усіх її рівнях та в усіх сферах до таких навичок належать: навички створення відповідного емоційного мікроклімату і забезпечення теплих, дружніх стосунків; здійснення позитивного впливу на спілкування та стосунки між людьми; уміння активно слухати; застосування прийомів вербального і невербального спілкування; комунікабельність; уміння працювати за умов „неформального” спілкування (спілкування поза межами закладу соціальної роботи або у процесі виконання ролі неформального лідера, радника, який, не виявляючи активної ініціативи, сприяє встановленню чіткої позиції клієнта щодо реалізації подальшого плану дій); навички точної і грамотної передачі інформації на письмі та в усному мовленні, ораторське мистецтво.

Кожна професійна діяльність, пов'язана із безпосередніми контактами з людьми чи колективами, яка стосується вирішенням проблем соціального і особистісного характеру, вимагає від фахівця дотримання певних етичних норм - **нормативної професійної етики**. Етика соціального працівника формувалася під впливом потреб у моральному регулюванні стосунків між суб'єктами та об'єктами даного виду суспільної діяльності. Для соціальної роботи недотримання засад професійної етики може спричинити найрізноманітніші проблеми - від мінімального погіршення самопочуття клієнта аж до повної втрати авторитету конкретного закладу соціальної сфери.

Людина, котра обирає своєю професійною діяльністю соціальну роботу, повинна володіти, в першу чергу, певними **особистісними духовно-моральними якостями**, без яких фахові знання та навички будуть неефективними. До таких моральних чинників (характеристик) належать: чесність, об'єктивність, справедливість, совість, тактовність, уважність, спостережливість, витримка, терпимість, терпіння, сила волі, доброта, критичність і самокритичність, комунікабельність, емпатія, оптимізм, творче мислення, прагнення до самовдосконалення.

Важливу роль в етиці соціального працівника відіграють цінності - ті етичні орієнтири, від опанування якими залежить успіх професійної діяльності соціального працівника і ефективність наданих ним послуг. На сьогоднішній день існує немало підходів до вибору першочергових основних **цінностей соціальної роботи** (запропонованих Ш.Рамон, Р.Саррі, Ф.Парслоу, Л.Люднkvістом та ін.).

Ш.Рамон дає наступний перелік основних цінностей-засад професійної соціальної роботи: 1) **наснаження** (empowerment) передбачає, що клієнтові потрібно надати можливість використати свої можливості; 2) **насамперед - людина** (people first) – означає, що клієнт має право на отримання підтримки з

боку суспільства у випадку потреби; 3) *повага до особистості* (respect for person), тобто таке обслуговування, яким самі ми хотіли би скористати при потребі; 4) *право на самовизначення* (the right to self determination) - право на вирішення своїх проблем, виходячи зі своєї спроможності приймати розумні рішення, а також того, що людина сама краще знає саму себе; це також означає право клієнта на помилку; 5) *право на залежність* (the right to dependence), взаємозалежність (“жодна людина не є островом”).

Усі етичні норми та принципи соціальної роботи узагальнено в “Етиці соціальної роботи: принципах і стандартах” - керівництві до практичної соціальної роботи, прийнятому і затвердженому Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП) у 1994 році. Цей сверідний “підручник” соціальних працівників складається з “Міжнародної Декларації етичних принципів соціальної роботи” та “Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників”.

“Міжнародна Декларація етичних принципів соціальної роботи” містить характеристику головних принципів професії соціального працівника і найбільш проблемних ділянок соціальної роботи, а також рекомендує загальні (генералістичні) методи розв’язання основних етичних проблем. У Декларації викладено також загальні норми етичної поведінки соціального працівника щодо клієнтів, колег по фаху, установ та організацій, стандарти професії соціального працівника.

У “Міжнародній Декларації етичних принципів соціальної роботи” внесено **12 головних етичних принципів професії соціального працівника**

Перший принцип - “кожна людина є унікальною цінністю, на яку слід зважати і ставитися до неї з повагою”.

Другий принцип - “кожна людина має право на самореалізацію такою мірою, щоб це не утискало таке саме право інших людей, і зобов’язана робити внесок в добробут суспільства”.

Третій принцип - “кожне суспільство, незалежно від устрою, повинно функціонувати так, щоб забезпечити максимальні блага для всіх своїх членів”.

Четвертий принцип - “соціальний працівник зобов’язаний бути відданим своїй справі”.

П’ятий принцип - “соціальний працівник повинен присвячувати здобуті знання і навички наданню допомоги окремим особам, групам людей, громадам і спільнотам в їхньому розвитку і в розв’язанні конфліктів як між собою, так і в стосунках із суспільством та подоланні наслідків цих конфліктів”.

Шостий принцип - “соціальні працівники повинні надавати якомога кращу допомогу будь-кому, хто потребує допомоги та поради, не маючи несправедливих упереджень щодо статі, віку, непрацездатності, расової приналежності, соціального класу, походження, релігії, мови, політичних переконань або сексуальної орієнтації”.

Сьомий принцип - “поважати головні права людини згідно з Міжнародною Декларацією прав людини Організації Об’єднаних Націй та інших міжнародних конвенцій, що впливають з цієї Декларації”.

Восьмий принцип - “зберігати конфіденційність і відповідально використовувати в соціальній роботі інформацію про приватне життя навіть тоді, коли законодавство країни суперечить цій вимозі”.

Дев'ятий принцип - співпраця соціальних працівників з клієнтами повинна відбуватися “заради найкращих інтересів останніх, водночас віддаючи належну повагу інтересам інших людей. Клієнтів усіяко заохочують до участі в роботі, й вони повинні бути поінформовані про можливі ризики і переваги запропонованого напрямку дій”.

Десятий принцип - “клієнти нестимуть спільно із соціальними працівниками відповідальність за визначення плану дій, спрямованих на зміни їхнього життя”. Цей принцип не виключає можливості застосування примусу, який може бути необхідним для розв'язання проблем однієї сторони за рахунок інтересів іншої, але тільки після ретельного зважування усіх претензій конфлікуючих сторін.

Одинадцятий принцип - соціальна робота не сумісна із прямою чи непрямою підтримкою осіб чи груп людей, певних політичних сил чи силових структур, які пригнічують людей, застосовуючи при цьому тероризм, тортури тощо.

Дванадцятий принцип - рішення соціального працівника повинні бути етично обгрунтованими, опиратися на основні положення Міжнародної Декларації етичних принципів МФСП та положення Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників, прийнятих їхньою національною професійною асоціацією.

“Міжнародна Декларація етичних принципів соціальної роботи” про виникнення потенційних **проблемних ситуацій в соціальній роботі**

I. *Конфлікт на межі інтересів* (соціального працівника та клієнта, клієнта та інших людей, конфлікуючих інтересів груп клієнтів, груп клієнтів та решти суспільства, закладу та гупи клієнтів, роботодавця і соціального працівника, різних груп професійних працівників).

II. *Конфлікт між різними ролями соціального працівника* у процесі виконання ним своїх функціональних обов'язків (як помічник клієнта, і як контролер – представник державної установи).

III. *Конфлікт між обов'язком соціального працівника* у зв'язку із захистом інтересів клієнта та вимогою щодо ефективності і корисності.

У Канаді робота сфери соціальних послуг регулюється “**Стандартами практики соціальної роботи,**” укладеними на основі **Етичного кодексу Канадської Асоціації соціальних працівників (КАСП)**. Вони стосуються основних сфер практики соціальної роботи Канади і визначають такі її базові аспекти, як: етичні норми, бази цінностей, конфіденційність тощо.

Стандарти практики соціальної роботи в Канаді

Стандарт I: відображає положення щодо відповідальності соціальних працівників за виконання своїх обов'язків: організацію робочого навантаження, підзвітність, сприяння соціальній справедливості та розвитку соціальної політики держави, повагу до клієнта та ін.

Стандарт II: торкається питань професійної компетенції і володіння соціальним працівником відповідною базою теоретичних знань та практичних навичок у певній сфері практики.

Стандарт III: пов'язаний із проблемою застосування та демонстрації соціальним працівником умінь та навичок в усіх аспектах процесу професійного втручання, а також відповідальності соціального працівника за вірне застосування цих вмінь і навичок.

Стандарт IV: зобов'язує соціального працівника до неупередженого складання, подальшого ведення та зберігання документації (файлів) клієнтів. Зокрема, у березні 2000 р. Радою КАСП було прийнято Директиву про так звану "поінформовану згоду". Згідно з цією Директивою, кожен клієнт, якому надаються певні послуги соціальним працівником, має право бути поінформованим про усі сторони процесу надання допомоги. Інформація може і повинна надаватися як в усному, так і в письмовому вигляді, не залежно від того, чи процес надання послуг є добровільним, чи примусовим стосовно клієнта. Директива звертає увагу також і на те, що соціальному працівникові потрібно ввести клієнта у курс справи щодо того, які записи у процесі надання послуг він робить, де зберігаються файли клієнтів, і хто має до них доступ.

Стандарт V: вимагає щорічної підготовки соціальних працівників Канади на курсах підвищення кваліфікації у сфері своєї професійної діяльності (не менше 40 годин).

Стандарт VI: відображає можливість участі соціальних працівників у програмах реалізації соціальної політики, а також у співпраці з клієнтами, сприяння позитивним змінам та соціальному розвитку.

Застосування усіх цих стандартів підвищує ефективність праці соціальних працівників, що, в свою чергу, сприяє зростанню авторитету та цінності професії, вдосконаленню професійної підготовки фахівців, а також позитивно впливає на захищеність клієнтів.

Змістовний модуль II. Соціальна робота як напрям соціальної політики

Теми 4-5. Особливості соціальної роботи з різними категоріями населення. Соціальний захист населення в Україні

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

Визначення поняття "соціальна політика" дещо відмінне у різних авторів, як і саме тлумачення змісту соціальної політики в урядових програмах різних країн. Переважно, *соціальну політику* трактують як низку заходів на рівні держави і неурядових структур, які спрямовані на зростання добробуту і задоволення потреб усього населення (у першу чергу - найменш захищених груп та індивідів). Потреба у формуванні соціальної політики в суспільстві буде існувати до тих пір, скільки існуватиме соціальна нерівність і обмеженість ресурсів.

Складовими формування соціальної політики є: ринок, сім'я, громадські організації, держава.

Організаційна структура сучасної соціальної політики:

- а) сфера праці та заробітної плати;
- б) соціальний захист населення;

- в) соціальне забезпечення;
- г) соціальна робота.

На **практичному рівні соціальної політики** визначають як діяльність уряду у таких сферах: 1) зайнятість населення, 2) житлова політика, 3) система охорони здоров'я, 4) освіта, 5) система соціального забезпечення.

При **оцінюванні соціальної політики** пересічним громадянином враховується ступінь задоволення його основних фізіологічних, соціальних, духовних потреб під час реалізації сукупності заходів та програм уряду.

В Україні, як і решті республік колишнього Радянського Союзу, була сформована мережа соціальної підтримки та соціального захисту населення, яка бузувалася, в основному, на грошово-компенсаційних механізмах підтримки різних верств населення, і гарантувала певну стабільність життя. Сьогодні, коли Україна ще перебуває у стані фінансового дефіциту, економічної нестабільності, головним завданням у процесі **реформування її соціальної політики** є поступове звільнення держави від функцій розпорядника коштів.

Соціальний захист полягає у наданні підтримки та допомоги соціально вразливим групам населення чи окремим громадянам, застосовуючи усі наявні нормативно-правові, економічні, фінансові, соціально-психологічні та організаційно-технічні засоби і ресурси. Згідно Конституції України, ст.46, соціальний захист передбачає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також в інших випадках передбачених законом. Фінансування цих видатків здійснюють: Пенсійний фонд України, Фонд соціального захисту неповносправних. Ця система в Україні на сьогодні переживає процес становлення та розвитку.

Структура соціального захисту в Україні представлена такими **рівнями**:

- **державний рівень**, що включає міністерства (праці та соціальної політики; освіти і науки; охорони здоров'я; фінансів; внутрішніх справ; з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи) і державні комітети України (молодіжної політики, спорту і туризму; у справах релігій), які безпосередньо здійснюють соціальний захист населення;

- **регіональний рівень** - Міністерство праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, органи праці та соціального захисту областей, міст Києва і Севастополя, органи праці та соціального захисту міст та районів України, управління, комісії, комітети місцевих Рад і держадміністрації;

- **рівень трудового колективу** представлений підрозділами та формами надання соціальної допомоги працюючим і ветеранам: адміністрація, профспілковий комітет, різні комісії, ради, ін. органи колективного самоуправління;

- **недержавний рівень** представлений громадськими неприбутковими організаціями, які утворилися і діють з метою захисту прав чи інтересів своїх членів, третіх осіб, надання певних послуг тощо: відділення товариства Червоного Хреста, творчі спілки, об'єднання підприємців, асоціації, фонди, жіночі, молодіжні та інші громадські формування.

Складовими соціального забезпечення в Україні, як і у всіх високорозвинених державах, є: пенсії, допомоги, пільги, соціальне обслуговування і натуральне забезпеченням. *Пенсія* - це державна виплата, яку надають із пенсійного фонду для матеріального забезпечення непрацездатних громадян у зв'язку із їхньою минулою трудовою діяльністю чи іншою суспільно корисною діяльністю в розмірах, як правило, співставних з минулим заробітком пенсіонера. *Допомога* - це перелік видів соціального забезпечення, що відрізняються метою, джерелами виплати, характером і підставами їх надання, суб'єктами отримання. *Пільги* - це передбачене законодавством повне або часткове звільнення певних категорій громадян (на підставі віку, статі, займаної посади, певних заслуг, місця проживання та ін.) від дотримання встановлених законом загальних вимог і правил, виконання певних обов'язків. *Соціальне обслуговування і натуральна допомога*.

На сьогоднішній день у світовій теорії соціальної роботи існує **три основних підходи до розв'язання соціальних проблем**. Перший – **революційно-перетворюючий** або **марксистський підхід** базується на переконанні, що вирішити соціальні проблеми можна лише за допомогою змін у самому суспільстві шляхом революції. Такий підхід до розв'язання соціальних проблем був реалізований у колишньому Радянському Союзі, країнах Східної та Центральної Європи. Другий – **реформістський підхід** – ґрунтується на розв'язанні соціальних проблем шляхом послідовних реформ. Цей варіант соціального розвитку характерний для більшості країн із ринковою системою господарювання. Третій **підхід** – **антропологічний**, заснований на певності його прихильників у тому, що причиною суспільних бід людини є сама людина. Засновниця цього напрямку – Мері Річмонд, автор книги “Соціальний діагноз” (1917р.), яка стала класикою для теорії соціальної роботи. Опираючись на американську ідеологію індивідуалізму, авторка трактувала бідність як хворобу, а кожного клієнта як “хворого”. Таким чином, завдання соціального працівника полягало у “лікуванні” індивіда та підготовці його до можливості майбутнього самостійного вирішення своїх проблем.

Основні моделі соціальної підтримки населення в сучасному світі. Розвиток системи соціального забезпечення у Європі характеризується більш давніми традиціями у порівнянні з Північноамериканським континентом. Формування її відбувалося в міру руйнування общинних зв'язків, коли зростала підтримка тих, що потребують допомоги з боку їхнього оточення. Європейське соціальне законодавство характеризується значно більшою зацікавленістю держави у формуванні, фінансуванні та реалізації соціальної політики. Європейська модель соціального захисту формувалася і будувалася на основі **теорії держави загального добробуту**. Поняття “держави загального добробуту” було введено в обіг після другої світової війни. Зрозуміло, що кожна країна має своє особливе бачення такої держави, але всіх їх об'єднує розуміння того, що тягар відповідальності за життєві проблеми особистості повинен максимально лягти на плечі держави.

Американські поселенці сподівалися лише на власні сили та особисту ініціативу, а також прагнули незалежності від держави. Як наслідок цього – незначна активність держави (зокрема, США), у проведенні соціальної політики,

яка б сприяла посиленню соціального захисту населення (особливо в період великої кризи 1928-1933 рр.).

Типові моделі соціального забезпечення у західних країнах.
Патерналістська модель (США, Японія та країни Європи, у яких міцні позиції католицької церкви) – характеризується низьким рівнем участі держави у вирішенні соціальних проблем, а отже невисокими видатками на соціальне обслуговування; основний тягар цих витрат лягає на сім'ю та приватних благодійників; соціальні програми розраховані переважно на допомогу найбіднішим громадянам.

Корпоративістська модель (Німеччина, Нідерланди, Бельгія, Австрія) спирається на збереження статусних відмінностей у суспільстві, орієнтується на сімейні традиції, значною мірою захищає не бідних, а саму стабільність життя трудівників; побудована на співучасті держави і громадських структур у процесі розв'язання кризових ситуацій окремих індивідів.

Статична модель (скандинавські країни) – соціальна політика полягає у централізованій, контрольованій місцевими органами влади (які звітують перед центральним урядом) системі соціального забезпечення. Така система соціального забезпечення є досить дорогою.

Тема 6. Сфери діяльності соціального працівника

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

Соціальні послуги - це комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. У відповідності до **Закону України** “Про соціальні послуги” основними формами надання соціальних послуг є **матеріальна допомога** та **соціальне обслуговування**.

Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової та натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії та особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації.

Соціальне обслуговування в Україні включає такі види соціальних послуг:

- **соціально-побутові** - забезпечення продуктами харчування, м'яким і твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів;
- **психологічні послуги** - надання консультацій з питань психологічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою їх психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад;

- **соціально-педагогічні** - виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб;
- **соціально-медичні** - консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;
- **соціально-економічні** - задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної або грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;
- **юридичні** - надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до прямих або протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів тощо);
- **послуги з працевлаштування** - пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;
- **послуги з професійної реабілітації** осіб з обмеженими фізичними можливостями - комплекс медичних, психологічних, інформаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість;
- **інформаційні послуги** - надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги), розповсюдження просвітницьких і культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги), поширення об'єктивної інформації про споживачів, властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги), інші соціальні послуги.

Перелік соціальних послуг, опис їх змісту та якості зазначаються в Державному класифікаторі соціальних стандартів та нормативів, що затверджується Кабінетом Міністрів України і публікується в засобах масової інформації відповідними центральними органами виконавчої влади.

Структура сфери надання соціальних послуг та управління нею

Із закону “Про соціальні послуги” довідуємося, що **в Україні** сфера надання соціальних послуг заснована на використанні та розвитку всіх форм власності, і складається з державного, комунального та недержавного секторів. До **державного сектора** входять суб'єкти, що надають соціальні послуги і знаходяться в державній власності, управління якими здійснюється центральними органами виконавчої влади. **Комунальний сектор** включає установи та заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги і знаходяться в підпорядкуванні місцевих державних адміністрацій та органів

місцевого самоврядування. Управління державним та комунальним секторами здійснюється відповідними органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

До **недержавного сектора** відносяться громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг. Управління сектором здійснюється в порядку, визначеному законодавством та відповідними статутами.

Науково-методичне забезпечення сфери надання соціальних послуг здійснюється органами державного управління.

Фінансування соціальних послуг в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ і організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань), коштів одержувачів соціальних послуг та інших джерел, передбачених законодавством.

У місцевих бюджетах повинні плануватися кошти, необхідні для фінансування соціальних послуг. У державному і місцевих бюджетах повинні передбачатися кошти для фінансування цільових програм надання соціальних послуг.

Фінансування територіальних програм розвитку соціальних послуг здійснюється за рахунок виділених місцевому бюджету цільових субвенцій чи шляхом кооперування коштів місцевих бюджетів на реалізацію спільних проектів.

Безоплатні соціальні послуги у нашій країні державними та комунальними суб'єктами в обсягах, визначених державними стандартами соціального обслуговування, надаються:

- громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю, які не мають рідних, котрі повинні забезпечити їм догляд і допомогу;
- дітям та молоді, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, малозабезпеченістю, сирітством, безпритульністю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Модуль III. Організаційні аспекти соціальної роботи

Тема 7. Організаційні аспекти діяльності соціальних працівників в Україні

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

Теоретичні витoki менеджменту соціальної роботи. Сучасні підходи до розуміння менеджменту соціальної роботи. Менеджмент соціальної роботи: сутнісні характеристики та функції. Інформаційне забезпечення менеджменту соціальної роботи. Інформаційні технології автоматизації офісних робіт. Комп'ютерні технології підтримки управлінських рішень.

Тема 8. Взаємодія соціального працівника і клієнта

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

Практична ідеологія соціальної роботи. Мотивація та оцінювання персоналу соціальних служб. Процес мотивації та його складові. Управління мотивацією персоналу, зайнятого у соціальних службах. Західний досвід мотивації та можливості його застосування в управлінні соціальної роботи. Стадії втручання та підходи до особистості клієнта. Методика діагностування потреб клієнта.

Тема 9. Особливості зарубіжного досвіду соціальної роботи

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

Практика соціальної роботи базується на певних **наукових підходах, теоріях та методах**. Їх розуміння є важливою умовою успішної реалізації основних завдань, які вона перед собою ставить.

Між теорією і практикою існує тісний взаємозв'язок. Так, Г.Попович формулює визначення **теорії соціальної роботи** як “логічного узагальнення досвіду суспільної практики, яке ґрунтується на глибокому проникненні у суть досліджуваного явища та розкриває його закономірності”.

У Канаді діє поділ соціальної роботи на безпосередню практику та надання непрямих соціальних послуг, що знаходить своє наукове обґрунтування у працях М.Річмонд. Вона здійснила розмежування реалізації заходів, спрямованих на зміну індивіда і його соціального середовища на “два взаємодоповнюючі методи: прямий (безпосередній) і непрямий (опосередкований). Перший полягав у прямому впливі на самого клієнта з метою його залучення до вироблення і прийняття рішень (через пропозиції, поради, умовляння, раціональні дискусії). Другий передбачав можливість впливати на життєву ситуацію клієнта шляхом зміни соціального оточення. Згодом ці два підходи обумовили розвиток двох основних **напрямоків в теорії соціальної роботи – психологічного і соціологічного**”. Так, наприкінці XIX - на початку XX ст. виникли дві школи: **діагностична** та **функціональна**, що займалися розвитком і обґрунтуванням кожного з вище описаних напрямків. Прихильники діагностичної школи намагалися дати оцінку ситуації клієнта, зрозуміти та певним чином впливати на причинно-наслідкові зв'язки між його зовнішнім (соціальним) і внутрішнім (психологічним) світом. Вони, у більшості випадків, звертались до психологічного напрямку теорії соціальної роботи. Як зазначає Г.Попович: “діагностична школа основний акцент ставила на вивченні суті кожного випадку через внутрішній світ і психологічні властивості клієнта, а функціональна – на соціальне середовище і процес допомоги”. Представники функціональної школи (так званого функціоналізму) схилилися до твердження, що все у соціальному оточенні людини взаємопов'язане і утворює єдине ціле. Своїм головним завданням вони вбачали вивчення і аналіз взаємопов'язаних механізмів, ланок і структур, які, на їхню думку, забезпечували б цілісність і

сталість функціонування соціальної системи як конкретного клієнта, так і суспільства в цілому. У своїй роботі “функціоналісти “ віддавали перевагу соціологічному напрямку теорії соціальної роботи.

Згодом до цих двох напрямків розвитку базових теорій соціальної роботи : *соціологічного* (серед теорій цього напрямку домінують: теорія систем, емпірична, гуманістична, екологічна і соціальний конструктивізм) та *психологічного* (найбільш важливими теоріями якого є: психодинамічна і біхевіоризм) приєднується ще й третій – *комплексного спрямування* (включає більш сучасні теорії: теорія кризового втручання, фемінізм та теорія, спрямована на вирішення проблем).

Соціальний напрямок теорії соціальної роботи

Теорія систем – найбільш широко використовувана у більшості сфер практики соціальної роботи. Її засновником був біолог фон Берталанффі, який провівши ряд спостережень за функціонуванням інтерактивних моделей соціальних систем людей, прийшов до висновку, що організми здатні саморегулюватися (з метою досягнення певного балансу), а також, що мотивація стосовно певної поведінки присутня у самому організмі. Один із більш сучасних прихильників теорії систем - Доналд Е.Латроуп запропонував таке надзвичайно коротке і лаконічне формулювання застосування системної теорії у соціальній роботі.

ВКЛАД + ПРОЦЕС ОБРОБКИ = РЕЗУЛЬТАТ

де під “вкладом” теоретик розуміє наявні ресурси, під “процесом обробки” – взаємовплив цих ресурсів і системи, а під “результатом” – реальний наслідок такої дії (враховуючи взаємодію системи клієнта чи клієнтів з оточенням).

Теорія систем, що дає розуміння контексту проблемної поведінки певного члена (чи кількох членів) соціальної системи, наприклад сім’ї, є однією з домінуючих у сімейній терапії. Тут вона трактується як вчення про те, що ціле – більше, ніж сума частин, і поведінка одного з членів сім’ї має циркулярний вплив на поведінку іншого (чи усіх інших).

В основі *емпіричної теорії* лежить думка, що характеру людства притаманні від природи такі якості, як активність і прагнення до самоутвердження та самореалізації особистості з практично необмеженою перспективою позитивного зростання.

Гуманізм став однією з провідних теорій функціональної школи. Найбільш відомі його представники (Т.Мур, Дж.Колет, К.Роджерс, А.Маслоу) визнавали, що людина здатна контролювати себе і світ, в якому вона живе. У своїй життєдіяльності вона керується як хорошими, так і поганими імпульсами. Позитивні дії, що ведуть до успіху, задоволення та щастя, можуть підтримуватися освітою. Гуманісти не вірили в існування Бога, чи будь-яку форму життя після смерті. Згідно з цією теорією, особа вільна робити зі своїм життям все, що вона забажає, але при цьому її дії не повинні завдавати жодної шкоди оточуючим, чи суспільству, в якому вона живе. Суспільство ж повинне бути організованим в такий спосіб, щоб задовільняти потреби усіх своїх членів. У сучасній практиці власне ідея про організацію суспільства, що дбає про кожного свого члена, є однією із засад соціальної роботи.

Екологічна теорія акцентує увагу на взаємодії людей з оточуючим середовищем, що, з одного боку, сприяє росту або затримує його і, таким чином, вивільнює людський потенціал; а з іншого боку – сприяє здатності середовища підтримувати різноманітність людського потенціалу, або приглушує цю здатність. Сучасні прибічники зазначеної теорії розглядають індивіда у контексті не лише його соціальної системи: наприклад, сім'ї, що є складовою частиною громади, а й фізичного навколишнього середовища.

Як зазначає теоретик соціальної роботи у Канаді Майкл Ротері, людину завжди потрібно розглядати у контексті її оточення. Контекст визначається дуже багатьма факторами, зокрема, такими як різноманітні аспекти фізичного, соціального та культурного оточення. Важливість цих факторів є змінною (залежно від часу і місця знаходження людини). М.Ротері пропонує розглянути модель екологічної взаємодії людей з їхнім оточенням у вигляді діаграми під назвою “люди у контексті”

Клієнтами соціальної роботи є окремі люди, групи клієнтів, їхні родичі, сім'ї, громади, які не можуть самостійно подолати свої проблеми, вийти із життєвої кризи, самостійно функціонувати, а тому потребують сторонньої допомоги. Соціальний працівник має прагнути розвивати самостійність клієнтів, а клієнти не повинні залежати від соціального працівника. Їхні стосунки повинні бути партнерськими і взаємодіючими.

У **Канаді** спеціалісти-практики **виділяють 8 домінуючих груп клієнтів**, з якими працюють фахівці соціальної роботи: самотні особи похилого віку; дорослі особи з обмеженнями; безпритульні; узалежнені та члени їх сімей; позбавлені волі та ті, що повернулись з місць позбавлення волі; прийомні, опікунські сім'ї, діти та персонал дитячих будинків сімейного типу; діти – сироти (природні та соціальні); діти з обмеженнями.

Прямі соціальні послуги, які надаються у **Канаді**, включають соціальні послуги, що надаються вдома (табл. 1) та інституційні соціальні послуги (табл.2).

Соціальні послуги, що надаються вдома
“Сягання”
Надання інформації і “скерування”
Система заходів невідкладної допомоги
Дружні візити
Телефонні “розмови-запевнення”
Домашня опіка
Послуги тимчасового піклування
Послуги з охорони здоров'я
Побутові послуги
Доставка продуктів харчування
Психотерапія
Послуги догляду за дітьми
Послуги догляду за вмираючими

Таблиця 1. Прямі соціальні послуги, що надаються вдома (Канада)

Інституційні соціальні послуги
Лікування алкогольного та наркотичного uzалежнень
Реабілітація
Психіатрична опіка
Кваліфікований медсестринський догляд
Дитяча опіка
“Прибрана” опіка
Транспортування
Дорадницькі послуги
Посередницькі послуги
Допомога у кризових ситуаціях
Організація дозвілля

Табл. 2. Прямі (інституційні) соціальні послуги (Канада)

Надаючи послуги клієнтам, соціальний працівник в Канаді здійснює професійне втручання у **13-ти сферах** практичної соціальної роботи. До таких сфер практики відносяться: послуги окремим особам, послуги дітям; послуги сім'ям; соціальна робота з групами; робота з громадами; вплив на соціальну політику; реалізація соціальних проектів і соціальне забезпечення; запобігання насильству у сім'ї; робота з алко- та наркоузалежними; робота з ув'язненими та особами, що звільнилися з місць позбавлення волі; послуги охорони здоров'я, медичні послуги та реабілітація; культурні послуги; послуги, що надаються безпосередньо на місцях праці. У деяких сферах практики соціальні працівники виконують свої професійні функції у співпраці з іншими фахівцями (психологами, вчителями, медиками та ін.). Серед цих сфер практики: сфера охорони здоров'я; сфера розумового здоров'я; послуги неповносправним; сфера послуг людям похилого віку; робота з uzалежними; послуги служб зайнятості; соціальна робота у школах; робота корективних служб (соціальна робота у виправних закладах та місцях позбавлення волі; посередницькі послуги; робота з жертвами скоєння злочинів та ін.).

Психологічний напрямок теорії соціальної роботи

Під значним впливом **психодинамічної (психоаналітичної) теорії** знаходились на початку ХХ ст. представники діагностичної школи. В основу цієї теорії покладено вчення австрійського невропатолога, психіатра і психолога З.Фрейда про хворобу людства через конфлікт між вимогами підсвідомого життя (так званих несвідомих імпульсів) і їх реалізацією через існуючі в суспільстві норми поведінки. Етіологія неврозів, за З.Фрейдом, за своєю природою має сексуальний характер. Внутрішні конфлікти, що є наслідками цих неврозів, виникають в результаті боротьби підсвідомості “его” із “суперего”. Пізніше цю теорію підтримали і розвинули К.Юнг, А.Адлер та К.Хорні. На практиці вона, в основному, знайшла своє застосування у соціальній роботі з індивідами.

Соціальний конструктивізм більшість теоретиків та філософів вважають швидше підходом, а не теорією. Він піддає сумніву істинність теорії систем.

Прихильники цього підходу намагалися вести пошук виключених ланок соціальних систем.

Біхевіоризм ґрунтується на теорії людської поведінки. Цей підхід розглядає всі види людської поведінки: здорову, очікувану чи патологічну як вроджену або набуту в результаті навчання і засвоєння досвіду.

Елементи **теорії кризи** широко застосовуються у сучасній канадській практиці при професійному втручанні у кризові ситуації. Ця теорія розвинулась у 60-их роках ХХ ст. (Дж.Коплан, А.Ліндеман). Дж.Коплан змодельовав свою теорію кризи згідно з біологічною концепцією гомеостазу. Він переконаний, що психологічний стан індивіда теж вимагає певного балансу. Коли емоційно небезпечна ситуація виходить за межі контролю і людина нездатна справитись з нею шляхом мобілізації набутого досвідом захисного механізму, вона опиняється у стані кризи.

Метою професійного втручання, що ґрунтується на теорії кризи, до сьогоденішнього дня залишається вивчення можливостей, розробка і обґрунтування дії механізму подолання кризи, уникнення фатальної реакції та допомога індивіду сконцентруватися на ресурсах і внутрішньому потенціалі.

Прибічники **фемінізму** зосереджують свою увагу на соціальних (політичних, економічних та ін.) причинах проблем клієнтів та їх можливих наслідках. Особливу увагу вони приділяють таким гострим питанням сучасності як насильство, нетрадиційна сексуальна орієнтація, алкоголізм, наркоманія та ін.

Комплексний напрямок в теорії соціальної роботи

Теорія, спрямована на вирішення проблем, зародилась у 70-х роках ХХ ст., як і решта теорій цього спрямування, є соціально-радикальною. “Як одна із найбільш технічних, вона допомагає практичним працівникам усвідомити, яким саме чином будувати безпосередню роботу з клієнтом. Це концептуальна структура діяльності, яка включає вивчення проблем (сканування, подробиці і пріоритети), узгодження мети і часових рамок (реальність, практичність, початок, тривалість, повторюваність, завершення), виконання завдання (вироблення, завершення, перевірка)”

Деякі з цих теорій є взаємодоповнюючими, інші – взаємовиключаючими. Які ж з них найбільш важливі та ефективні, і що повинен інтегрувати у практичну роботу соціальний працівник? Відомий теоретик в галузі соціальної роботи Дж.Фішер розглянув проблему в аспекті, який застосовується у практичній соціальній роботі країн Північної Америки до сьогодні. Він поділив усі ці теорії на дві великі категорії:

1. Ті, що пояснюють “чому” людської поведінки.
2. Ті, що відповідають на запитання “що” робити, щоб в результаті прийти до позитивної зміни.

Сучасна теорія соціальної роботи у Канаді приділяє велику увагу врахуванню у роботі з клієнтами таких важливих культурних та ситуативних факторів, як етнічне походження, раса, релігія, стать, вік, соціальний клас та становище у суспільстві, а також сексуальна орієнтація. Як констатує Л.Джонсон, між фахівцями соціальної роботи вже багато років триває так званий дебат “причина – функція” щодо того, на чому повинен робитися основний наголос у соціальній роботі, а також щодо її ресурсів. Частина науковців вважає,

що соціальна робота Канади, а особливо індивідуальне консультування клієнтів, поступово інтегрується у сферу індивідуальної психотерапії і, таким чином, втрачає своє первинне призначення. У найближчі 20 років індивідуальна психотерапія повністю витіснить соціальну роботу і соціальні послуги індивідам. Аргумент Л.Джонсона базується на тому факті, що все більше соціальних працівників працює у приватних закладах сфери соціальних послуг і у своїй практиці використовує різні психотерапевтичні підходи. І хоча індивідуальна соціальна робота не впливає на зміни у суспільстві безпосередньо, беззаперечним залишається той факт, що індивідуальні зміни клієнта, які є результатом роботи соціального працівника на мікрорівні, певним чином впливають на малу соціальну систему, в межах якої він існує. Покращення здатності клієнта позитивно реагувати, ефективно відігравати свою соціальну роль, продуктивно працювати чи навчатися може покращити рівень життя як самого клієнта, так і його оточуючих.

Ведучи мову про інтеграцію теорії з практикою, цікавим буде розглянути запропоновану М.Бого та Е.Вайда „Модель замкнутого процесу інтеграції теорії з практикою”, зображену у вигляді нескінченної спіралі (рис. 4).

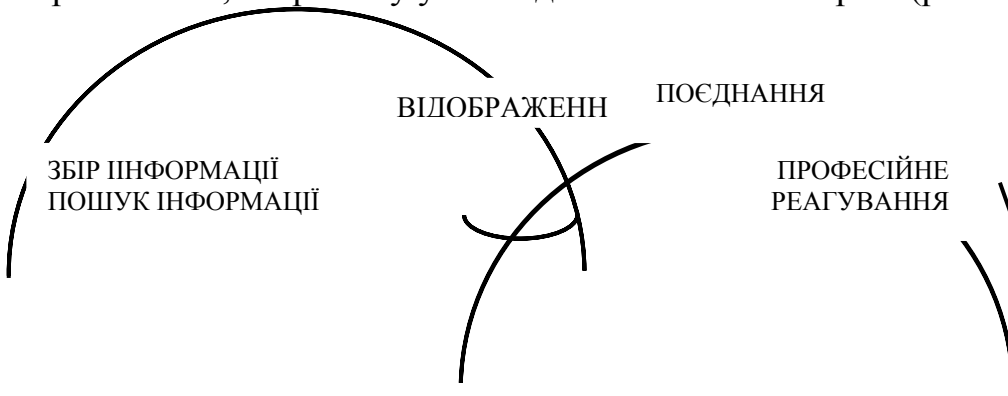

Рис. 4. Модель замкнутого процесу інтеграції теорії з практикою

У точці збору інформації соціальний працівник акумулює свої теоретичні знання стосовно конкретної практичної ситуації. Пошук інформації здійснюється за допомогою використання таких ресурсів та методів: усні повідомлення, друковані джерела, записи, аудіо- та відеозаписи, безпосереднє спостереження та ін.

Наступною точкою кола є відображення. Метою відображення є допомога соціальному працівникові одержати доступ до персональних суб'єктивних реакцій на ситуації, що виникають у його практичній діяльності. Ці реакції можуть відображати внутрішні духовні і культурні цінності, а також переживання та реакції в аналогічних життєвих ситуаціях. Шляхом відображення почуття, переконання та припущення соціального працівника піддаються критичному осмисленню стосовно їх впливу на систему клієнта і ефективність професійного втручання.

Точка поєднання допомагає соціальному працівникові-практику визначити знання, що пояснюють інформацію, одержану в процесі роботи з клієнтом та використати їх для планування професійних дій. На цьому етапі соціальний працівник повинен зрозуміти систему свого клієнта та усвідомити причини його проблем.

Останньою екстремальною точкою безперервної замкнутої спіралі є точка професійного реагування. Професійним реагуванням вважається вибір та впровадження плану професійного втручання для вирішення даної ситуації, який повинен дати інформацію щодо наступної зустрічі з клієнтом.

Дуже цікавими є окремі теорії, які знаходять своє застосування у сімейній терапії. Так, вартою уваги є теорія С.Мінучіна про так звані "вірні" та "не вірні" проблеми. Він вважає, що довго існуюча проблема завжди була "не вірною" проблемою. Якщо у клієнтів виникла "вірна" проблема, вони без сторонньої допомоги зможуть її подолати. На думку С.Мінучіна, більшість проблем закладені у структурі певної соціальної системи, наприклад сім'ї, тобто у такій організації частин сімейної системи, яка не дозволяє цій рухатися далі і шукати позитивні рішення на нових щаблях свого розвитку. Велику увагу теоретик соціальної роботи приділяє функціонуванню в межах сім'ї кількох субсистем, членами яких є представники певних вікових груп.

Г. Апонте розвинув цю теорію: він розширив сімейну систему і включив у неї школу, а також приділив велику увагу розв'язанню проблем у злиднених, зі слів автора, "недоорганізованих" сім'ях.

Ідею розглядати сім'ю у тісній взаємодії з родиною, а також соціальною системою кожного її члена підтримали і такі теоретики, як С.Брейверман та Д.Вільямсон. Батько, який постійно конфліктує з своїм сином – підлітком, вважає Е.Ріджлі, міг, у свій час, мати такі ж стосунки з своїм батьком. І ці стосунки, цілком можливо, продовжують залишатися недоброзичливими дотепер. У такому випадку, залучення дідуся до процесу сімейної терапії може покращити стосунки представників усіх трьох поколінь. Якщо ж до процесу сімейної терапії залучити ще й братів батька з їхніми дітьми, це стане джерелом додаткових ресурсів для вирішення проблеми.

Рівень практики соціальної роботи з групами використовує, у більшості випадків, ідеї, доктрини та методи сучасних теорій комплексного спрямування, які займаються пошуком нових, альтернативних підходів.

Трьома основними **концепціями соціальної роботи з групами**, які сформувались у середині ХХ ст. були: модель досягнення мети, зворотня та корективна моделі.

Модель досягнення мети акцентувала увагу на заохоченні особистого росту клієнтів за допомогою участі у певних заходах та звертанні до почуття соціальної відповідальності. Ця модель, з точки зору К.Гарвіна, має безпосереднє відношення до актуального питання боротьби за права людини і, можливо, саме тому до сьогодення впливає на усі рівні практики соціальної роботи у країнах Північної Америки загалом, і на її компонент групової роботи зокрема.

Зворотня модель, запропонована В.Швартзом, ґрунтується на теорії соціальних систем. Вона відводить соціальному працівникові роль посередника у взаємодії індивіда з суспільним оточенням. Р.Міддлеман та Г.Голдберг стверджують, що саме ця модель внесла у словник соціальної роботи такі терміни, як "взаємодопомога" та "контракт". Згодом, концепція зворотньої моделі В.Швартза розвинулася у модель посередництва, а пізніше – модель взаємодії у практиці роботи з групами.

Корективна модель сформувалася у період, коли групова робота скеровувалась у русло соціальної реабілітації. Ця модель робить наголос на проведенні курсу групової корективної терапії і формуванні груп в такий спосіб, щоб цей курс мав найбільший потенційний результат для кожного окремого члена групи. Дана модель була розроблена на основі психоаналітичних концепцій і використовувала групу у процесі терапії, кінцевим результатом якої повинна була бути індивідуальна зміна кожного члена такої групи.

К.Папелл та Б.Ротман здійснили спробу об'єднати спільні положення усіх трьох вище описаних моделей практики соціальної роботи з групами у так звану **модель основного спрямування**, яка є швидше структурою практики, аніж чітко визначеною моделлю. Вона наголошує на взаємодії окремих членів групи, соціального працівника та певних видів групової діяльності у процесі професійного втручання. Жоден з цих компонентів, хоча і є важливим сам по собі, не може діяти ізольовано під час проведення занять, а працює у тісній взаємодії з іншими. Модель основного спрямування залишається актуальною у сучасній практиці соціальної роботи з групами і акцентує увагу на чотирьох ключових елементах: група як система взаємодопомоги, оточення, розвиток групи та типи груп.

Більшість науковців у сфері соціальної роботи наголошують, що фахівець-практик у своїй безпосередній практичній діяльності не повинен дотримуватись лише якоїсь однієї теорії чи наукового підходу, а намагатись інтегрувати у практику елементи багатьох наукових доктрин, щоб знайти диференційований підхід до кожного окремого клієнта, чи групи клієнтів. У такий спосіб, поєднуючи теорію і практику, соціальний працівник досягне максимального успіху.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Соціальна робота в організаціях охорони здоров'я
2. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку
3. Особливості соціальної роботи з людьми із особливими потребами
4. Особливості соціальної роботи з дітьми і молоддю
5. Особливості соціальної роботи з сім'єю
6. Особливості соціальної роботи в пенітенціарній системі
7. Діяльність соціальних служб для дітей сім'ї та молоді в Україні
8. Діяльність соціального працівника на виробництві
9. Особливості діяльності соціального працівника в США і Канаді
10. Особливості розвитку соціальної роботи в країнах Європейського союзу
11. Менеджмент у соціальній роботі
12. Характеристика основних проблем у взаємодії соціального працівника і клієнта
13. Діяльність соціального працівника в сфері зайнятості
14. Основні напрями соціальної політики України на сучасному етапі
15. Девіантна поведінка як соціальна проблема
16. Технології соціальної допомоги населенню
17. Роль ЗМІ у соціальній роботі

18. Нормативно-правове-забезпечення соціальної роботи
19. Діяльність соціального працівника в громаді
20. Етичний кодекс соціального працівника
21. Професійні та моральні якості соціального працівника

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Обираючи тему реферату, студент на власний розсуд опрацьовує *одну* або *три* із запропонованих у переліку тем (з різних навчальних модулів). Варто обирати так, щоб вона викликала інтерес або була пов'язана з практичною діяльністю студента, а також сприяла максимальному застосуванню знань та набуттю практичного досвіду. Одна тема обирається в разі великого обсягу знайденого матеріалу, три теми – в разі невеликих обсягів матеріалів на кожному окрему тему.

При підготовці реферату студент має ознайомитись з навчальними посібниками, переліченими в списку літератури, а також самостійно зайнятися пошуком літератури з відповідного питання. Необхідно знайти глави чи розділи, які містять матеріал щодо конкретного питання та ретельно вивчити (прочитати, зрозуміти, законспектувати) його.

У рефераті потрібно концентровано викласти основний зміст відповідей на поставлені питання. По кожному питанню необхідно зробити стислий висновок. Відповіді на питання повинні бути досить повними, самостійними, відображати рівень загальної культури та спеціальних знань студентів.

Обсяг реферату – 15-20 сторінок друкованого тексту. На початку роботи потрібно вказати тему реферату, викласти зміст реферату, який відбиватиме структуру роботи (чіткий порядок побудови тексту, зв'язок між окремими частинами). *Структура реферату* має бути такою: титульний лист (назва навчального закладу, інститут; кафедра, дисципліна, з якої виконується реферат; тема; прізвище, ім'я та по-батькові студента, який виконав реферат; прізвище, ім'я та по-батькові викладача, який має перевірити реферат; місто та рік виконання роботи); план роботи; вступ (де викладена актуальність та основні положення обраної теми, об'єкт та предмет аналізу); основна частина (основний зміст розглянутих питань); висновки; список використаної літератури (потрібно вказати навчальні посібники та додаткову літературу, що використані при написанні).

Особливу увагу слід приділити *оформленню* реферату. Він повинен бути виконаний охайно, ретельно. Кожне питання, має підпитання, закінчується коротеньким висновком. Кожен розділ роботи починається з нової сторінки. Всі сторінки мають бути пронумеровані (крім першої - титульної) у відповідності до плану роботи.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Програмою курсу передбачено виконання 2-ох теоретичних домашніх завдань. **Перше завдання** - це індивідуальна письмова робота, у якій кожен студент коротко обґрунтовує рішення щодо свого вибору вивчення і професійної діяльності у сфері соціальної роботи **“Моя майбутня професія - “соціальний працівник”**”. Вимоги до даної роботи - 2-3 сторінки друкованого тексту. Максимальна оцінка 5% (балів).

Друге завдання присвячується опису-аналізу діяльності одного із закладів м.Києва або іншого регіону (державного чи недержавного), які надають соціальну допомогу. Ця робота виконується з дотриманням наступних вимог.

1. Опис діяльності установи за схемою “суб’єкт – управління – мета, функції, ресурси – зміст – об’єкт”.
2. Проаналізувати діяльність установи за такими критеріями: а) знання необхідні її спеціалістам для якісної роботи; б) цінності найбільш актуальні у роботі з її користувачами; в) уміння необхідні для роботи в даному закладі.
3. У якій установі та з якою групою клієнтів Ви хотіли б працювати на наступному курсі?

Дане завдання може бути розцінене як творче, оскільки за відсутності достатньої кількості місць на базах практики студентам здебільшого доводиться звертатися до “Інтернет”-ресурсів або безпосередньо в заклади соціальної допомоги (роботи), які будуть доступні для них.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Для активізації самостійної роботи студентів та здійснення поточного контролю знань пропонується виконання індивідуальних та творчих завдань. Теми індивідуальних та творчих завдань дозволяють активізувати комунікативні аспекти навчального процесу, надають студенту можливість розкрити свій творчий потенціал.

Індивідуальні та творчі завдання можуть носити як теоретичний, так і практичний характер. Ці форми самостійної роботи студентів розглядаються, по-перше, як метод популяризації соціального знання, по-друге, як можливість побачити позицію студента та спосіб її реалізації, по-третє, як метод активізації навчальної свідомості, подолання стереотипів та пошук нових форм вивчення соціальної дійсності. Підґрунтям для цього виступає сама форма завдання, яка поєднує індивідуальну позицію автора з необхідністю наукового її обґрунтування. Крім інтелектуального напруження, яке сприяє активізації мислення студента, творче завдання дозволяє найбільш повно розкритися студенту, тому що він бачить необхідність свого втручання в проблему, що досліджується.

Виконання індивідуальних та творчих завдань формує у студента:

- навички формулювання і аргументування власної точки зору;
- вміння аналізувати складні суспільні проблеми;

- вміння самостійно здобувати необхідну інформацію;
- навички критичного аналізу соціальної реальності та застосування набутих теоретичних знань для їх практичного вирішення.

Використовуючи програмне забезпечення MS PowerPoint, студент у довільній формі презентації викладає основні положення обраних тем.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Предмет мета і завдання соціальної роботи
2. Організаційні та соціально-економічні методи соціальної роботи
3. Педагогічні та психологічні методи соціальної роботи
4. Охарактеризувати основні форми та методи соціальної роботи
5. Визначити особистісні та моральні якості соціального працівника
6. Визначити професійні якості соціального працівника
7. Етичні стандарти соціальної роботи
8. Взаємозв'язок соціальної роботи та соціальної політики
9. Напрями соціальної політики України
10. Дати визначення соціальному захисту та соціальній безпеці
11. Особливості соціальної роботи з дітьми та молоддю
12. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку
13. Особливості соціальної роботи у сфері зайнятості
14. Особливості соціальної роботи з сім'єю
15. Соціальна робота у сфері соціального забезпечення та соціального захисту
16. Охарактеризувати соціальну сферу держави
17. Діяльність недержавних громадських організацій
18. Центри соціальних служб для сім'ї дітей та молоді
19. Основні напрями соціального управління
20. Визначення ефективності соціальної роботи
21. Організаційно-правова структура соціальної роботи
22. Нормативно-правова база соціальної роботи в Україні
23. Основні складові соціального менеджменту
24. Охарактеризувати основні функції менеджменту соціальної роботи
25. Інструменти менеджменту соціальної роботи
26. Діяльність служб зайнятості в Україні
27. Соціальна робота в пенітенціарній системі
28. Соціальна робота в закладах освіти
29. Соціальне обслуговування непрацездатних громадян
30. Пріоритетні напрями державної соціальної політики на сучасному етапі
31. Діяльність органів соціального забезпечення
32. Міжнародні етичні стандарти соціальної роботи
33. Основні етапи розвитку соціальної роботи

34. Зв'язок соціальної роботи з іншими науками
35. Професійний портрет соціального працівника
36. Характеристика основних соціальних проблем суспільства
37. Професійні вимоги до соціального працівника
38. Посадові обов'язки соціального працівника
39. Різноманітність підходів до вирішення соціальних проблем
40. Визначити основні соціальні проблеми свого регіону та шляхи їх вирішення
41. Визначити основні напрями соціального менеджменту
42. Функції менеджменту в соціальній роботі
43. Управлінські методи в соціальній роботі
44. Методика діагностики проблем клієнта
45. Характеристика категорій клієнтів в сфері соціальної роботи
46. Історичні етапи розвитку соціальної роботи за рубежом
47. Система соціальної роботи в Німеччині
48. Соціальна робота в США
49. Діяльність соціальних служб у Великобританії
50. Основні пріоритети розвитку соціальної роботи в майбутньому.
51. Особливості соціальної роботи з дітьми та молоддю
52. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку
53. Особливості соціальної роботи у сфері зайнятості
54. Особливості соціальної роботи з сім'єю
55. Соціальна робота у сфері соціального забезпечення та соціального захисту
56. Охарактеризувати соціальну сферу держави
57. Діяльність недержавних громадських організацій
58. Центри соціальних служб для сім'ї дітей та молоді
59. Основні напрями соціального управління
60. Визначення ефективності соціальної роботи

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування. - К., 1998.
2. Филатова Е. В. Теория социальной работы: Учебное пособие / Е. В. Филатова. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. – 96 с.
3. Фирсов М. В. Теория социальной работы: Учебное пособие для студентов. высш. учеб. Заведений / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 432 с.
4. Иванова О., Семигіна Т. Система соціального обслуговування та соціальних служб в Україні. Соціальна робота в Україні: перші кроки (за ред. В.Полтавця).- К., 2000
5. Основы социальной работы. Учебник. М.: Инфра-М. 2004. - 395 с.
6. Мигович І.І. Соціальна робота. - Ужгород, 1997.
7. Попович Г.М. Соціальна робота в Україні і за рубежом. - Ужгород, 2000.

8. Міжнародна декларація етичних принципів соціальної роботи // Соціальна політика і соціальна робота. - 1998. - №24.

9. Соціальна робота в Україні: перші кроки // Під ред. В.Полтавця. - К., 2000.

10. Соціальна робота в Україні. Навч. посіб./ за ред.. Зверєвої І.Д., Лактіонової Г.В. - К.: Наук, світ, 2003.- 233 с.

Додаткова

11. Ганслі Т. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. - К., 1996.

12. Гальчинський А. Україна: поступ у майбутнє. - К., 1999.

13. Грига І., Іванова О. Культурні передумови виникнення соціальної роботи в Україні II Соціальна політика і соціальна робота. -1997. - №2,3. - С.95-106.

14. Дмитренко Г. Методолооггические контури новой теории формирования фажданского общества в Украине// Персонал. - 2001. - №9. - С.24-29.

15. Іванова О. Передумови формування соціальної політики в Україні II Соціальна робота в Україні: перші кроки. - К., 2000.

16. Коростылев В. Проектный менеджмент: достижение целей, несмотря на ограничения // Персонал. - 2001. - №6.

17. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе. - К., 1997.

18. Практика социальной работы / Под ред. Ханвея К. и Филпота Т. - К., 1996.

19. Социальная психология и этика делового общения / Под общ. ред. Лавриненко В.Н. - М., 1995.

20. Чмут Т.К., Чайка Г.П., Лукашевич М.П., Осетинська І.Б. Етика ділового спілкування. - К., 1999.

21. Словарь-справочник по социальной работе // Под ред. Е.И.Холостовой. - М., 2000.